

Катерина ПОДРОЖНА,

*аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Україна, Київ) pskatharina@bigmir.net*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИЧНИХ РЕАЛІЙ ЗАСОБАМИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У ПЕРЕКЛАДАХ ІСТОРИЧНОЇ ПОВІСТІ І. Я. ФРАНКА «ЗАХАР БЕРКУТ»

У статті досліджено перекладацькі прийоми, які застосовано при відтворенні українських історичних реалій як носіїв національного та часового колориту. На підставі аналізу перекладів історичної повісті І. Я. Франка «Захар Беркут» здійснено порівняння особливостей застосування перекладацьких прийомів для відтворення історичних реалій.

Ключові слова: історичні реалії, національний та часовий колорит, перекладацькі прийоми.

Лит. 9.

Kateryna PODOROZHNA,

*postgraduate student of the Department of Theory and Practice of Translation from
German language Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Ukraine, Kyiv) pskatharina@bigmir.net*

COMPARATIVE ANALYSIS OF RENDERING OF THE UKRAINIAN HISTORICAL REALIA INTO GERMAN LANGUAGE IN TRANSLATIONS OF THE HISTORICAL NOVEL BY IVAN FRANKO «ZAKHAR BERKUT»

This article deals with the translation techniques used while translating Ukrainian historical realia as a medium of the national and temporal color. The article compares the peculiarities of use of translation techniques for rendering of historical realia based on the analysis of the historical novel by I. Franko «Zakhar Berkut» and its German translations.

Key words: historical realia, national and temporal color, translation techniques.

Ref. 9.

Екатерина ПОДРОЖНАЯ,

*аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з німецького мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Україна, Київ) pskatharina@bigmir.net*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ВОССОЗДАНИЯ УКРАИНСКИХ ИСТОРИЧЕСКИХ РЕАЛИЙ СРЕДСТВАМИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА В ПЕРЕВОДАХ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПОВЕСТИ ИВАНА ФРАНКО «ЗАХАР БЕРКУТ»

В статье исследованы переводческие приемы, примененные при воспроизведении украинских исторических реалий как носителей национального и временного колорита. На основании анализа переводов исторической повести И.Я. Франко «Захар Беркут» осуществлено сравнение особенностей применения переводческих приемов для воспроизведения исторических реалий.

Ключевые слова: исторические реалии, национальный и временной колорит, переводческие приемы.

Лит. 9.

Постановка проблеми. Однією з центральних проблем у перекладознавстві є відтворення національної своєрідності першотвору, а саме передача національних реалій при перекладі вихідного тексту мовою-реципієнтом. Реалії, як одиниці безеквівалентної лексики, при перекладі викликають значні труднощі, оскільки для їх передачі не існує відповідників, які б разом із специфічною інформацією відображали національний колорит, мали б ту саму емоціональну, смислову та стилістичну конотацію, що притаманно реаліям в оригінальному тексті.

Аналіз досліджень. Першими науковцями, що започаткували дослідження реалій як під призою лінгвістики, так і перекладу, були А. В. Федоров, Я. І. Рецкер, Г. Д. Томахін, А. Е. Супрун, Л. С. Бархударов, В. С. Виноградов. В українському перекладознавстві вагомий внесок у розробку досліджень лінгвістичної сутності реалій зробили такі науковці, як О. Кундзіч, С. Ковганюк, Р. П. Зорівчак. Наукові напрацювання цих та багатьох інших дослідників реалій не лише не вичерпують питання, а, навпаки, вказують на перспективи його подальшого вивчення.

Актуальність теми наукової розвідки, висвітленої в даній статті, зумовлена тим, що питання про природу історичних реалій у художніх прозових текстах та засоби, які застосовуються для їх передачі, є недостатньо вивченим. Разом з тим переклад художньої літератури є одним із способів комунікації між представниками різних культур та збагачення цих культур, а реалії, як носії національного колориту, в свою чергу виконують важливу роль у процесі міжкультурної комунікації.

Таким чином, **метою** даної статті є порівняльний аналіз перекладацьких прийомів, використаних перекладачами Маргою Борк та Сабіною Й Олександром Кузьміними при перекладі лексичних одиниць на позначення історичних реалій в історичній повісті І. Я. Франка «Захар Беркут». Об'єктом нашого дослідження слугують українські історичні реалії, які зумовлюють труднощі при їх відтворенні німецькою мовою. Предмет становлять специфіка та основні способи відтворення українських історичних реалій засобами мови перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі перекладу збереження національно-культурних та історичних особливостей важливо тому, що культурологічний та історичний аспекти є складовою не тільки змістової, а й естетичної інформації оригіналу. Це відіграє важливу роль для художнього тексту, оскільки його основною рисою є яскраво виражене національне забарвлення змісту та форми, що цілком закономірно для літератури як для способу відображення дійсності в образах. Крім того, лексика літературного твору є джерелом відомостей про культуру, традиції, історію народу, мовою якого написано твір. Таким чином, особливу значимість набувають реалії, в тому числі й історичні, тобто слова, які позначають предмети, поняття та явища, характерні лише для певної країни та народу, пов'язані з конкретною історичною епохою.

Розглянувши сутність поняття «реалія», перейдемо до аналізу перекладацьких прийомів відтворення реалій. Так, наприклад, Р. П. Зорівчак, знаний філолог та перекладознавець, авторка монографії «Реалія та переклад», займається саме дослідженням неперекладного в англомовних перекладах української прози. Практичний інтерес для нашого дослідження становить частина праці про способи відтворення реалій, в якій виокремлюються дев'ять таких способів: комбінована реномінація, дескриптивна перифраза, транскрипція (транслітерація), ситуативний відповідник, калькування, гіперонімічне перейменування (генералізація), транспозиція на конотативному рівні, метод уподібнення (синонімічна заміна) та контекстуальне тлумачення реалій [4, 84–150].

В свою чергу Г. Д. Томахін виокремлює наступні способи перекладу реалій: транскрипція (транслітерація), калькування, описовий чи пояснювальний переклад, приблизний (наближений) переклад, трансформаційний (контекстуальний) переклад [5, 31–34]. Так, А. Федоров виділяв чотири основні способи передачі реалій засобами іншої мови: транслітерацію; створення нового слова або словосполучення на основі реально існуючих у мові елементів, зазначаючи, що в своїй основі це переклад описовий; використання слова, подібного за своєю функцією до іншомовної реалії; гіпонімічний або узагальнено-приблизний переклад реалій [6, 151].

Болгарські дослідники реалій С. Флахов та С. Флорін виокремлюють такі прийоми передачі реалій: транскрипція (транслітерація), введення неологізму, приблизний переклад, контекстуальний переклад [2, 87–93]. В. Виноградов ділить способи передачі реалій на: транскрипцію (транслітерацію), гіпо-гіперонімічний переклад, уподібнення, калькування, перифразу.

Проаналізувавши всі можливі точки зору дослідників та способи передачі реалій, беремо за основу класифікацію перекладацьких прийомів Р.П. Зорівчак, оскільки вироблена нею класифікація є найповнішою.

У даній статті розглянемо українські історизми, що зустрічаються в тексті історичної повісті І.Я. Франка «Захар Беркут» та в двох різних перекладах цього твору німецькою мовою, здійснених німецькою перекладачкою Маргою Борк з російської мови, а також переклад оригінального твору Сабіни та Олександра Кузьмінів.

За часи тривалого панування радянської влади в Україні національна культура, мова та література зазнавала серйозних утисків, жорстоко придушувалася їх розвиток. До того ж радянська цензура в більшості випадків не допускала українські книги до друку, тому вони видавалися в країнах Західної Європи, існуючі україномовні твори перекладалися російською і тільки в такому вигляді з часом були доступні для ширшого загалу читачів, здійснювалися переклади українських творів за посередництва російської мови. Цим і пояснюється той факт, що здійснений у 1955 році переклад «Захара Беркута» М. Борк «*Sturm im Tschala-Tal*» було зроблено з російської мови. В свою чергу переклад С. та О. Кузьмінів «*Sachar Berkut*» з оригінального тексту було здійснено в 1982 році. Тож розглянемо основні перекладацькі прийоми відтворення українських історичних реалій на прикладі двох вищезазначених перекладів більш детально та визначимо їх особливості, недоліки та переваги кожного з них.

В обох випадках перекладачі доволі часто вдаються до *транскрипції та транслітерації*. Як слушно зазначає Р.П. Зорівчак, «єдиний різновид реалій, який неминуче треба подавати в національній подобі, – це антропоніми та топоніми» [4, 98].

В текстах перекладів зустрічаємо (Кузьміні / Борк): *Мирслава – Myroslawa / Miroslawa; Данило Романович – Danylo Romanowitsch / Daniel Romanowitsch; Тугар Вовк – Tuhar Wowk / Tugar Wolk; Спруї – Stry; Оніп – Opir/Opor; Галуч – Halytsch / Halitsch*.

З вищезазначених прикладів чітко видно різницю передачі топонімів та антропонімів, оскільки їх передача здійснювалася з різних мов, але, крім того, зупинимося на випадках передачі антропоніма *Tugar Wolk*, який доречніше було б подати як *Tuhar Wolk*, зважаючи на той факт, що передача здійснювалася з російської мови. А також звернемо увагу на антропонім Данило Романович, який було транслітеровано С. та О. Кузьмініми, а от М. Борк вдалася до перекладу цього антропоніму, оскільки деякі антропоніми мають свої постійні еквіваленти у мові оригіналу, тому саме вони використовуються у перекладі (це, головним чином, історичні імена князів, царів, принців).

Той самий коментар можна дати з приводу відтворення топоніма *Галичина* (Кузьміни / Борк) – *Halychyna / Galizia*.

Таким чином, М. Борк зробила ці антропоніми та топоніми більш сприйнятливими для іноземного читача, тоді як С. та О. Кузьміни, транскрибувавши їх, зберегли їх національне звучання та забарвлення. Транскрипція сприяє перенесенню читача в атмосферу іншої мови, а не перекладає лексику з однієї мови іншою.

Крім того, в текстах перекладів зустрічаються такі транскрипції/ транслітерації, як: *воєводи – Woiwoden, бояри – Bojaren, мужик – Mushik*.

Наступним перекладацьким прийомом є *гіперонімічне перейменування* – досить поширений метод відтворення реалій, основу якого становлять лексичні трансформації, категоризація денотата, генералізація, визначення частини і цілого. Так, наприклад, в тексті ми знайшли лише один гіперонім: «*На кону скликають – на раду громадську; -сказав Максим*» [7, 36]. *Man ruft Leute zur Versammlung, zum Gemeinderat* [9, 40]. Реалія «*кона*» (збори сільської громади для розв'язування судових або громадських справ) перекладена гіперонімом «*Versammlung*», що вміщує значно ширше поняття, яке все ж не містить у собі сему слова «*кона*».

У своїх роботах перекладачі також вдаються до *прийому дескриптивної перифрази*, як, наприклад: *конний майдан – Platz für die Gemeindeversammlung, мужик – ein einfacher Bauer; gemeiner Mann; виборний – Vertreter zum Gemeinderat*.

Зрідка зустрічається і прийом *комбінованої реномінації*, як, наприклад: *Rote Rus (Halychyna)* [8], тоді як М. Борк замість топоніму-реалії Червона Русь вживала слово *Galizia* [9].

Цей же топонім *Червона Русь – Rote Rus* можна навести і як приклад *калькування*, яке, як перекладацький прийом, також зустрічається в обох перекладах. Крім цього прикладами кальки є: *холопський суд – Knechtsgericht, Bauerngericht, конне знамено – Gemeindefahne, конний майдан – Versammlungsplatz*.

Говорячи про *контекстуальний переклад*, слід навести наступні приклади: в текстах часто зустрічаються такі історичні реалії як «холоп» та «смерд». Для кращого розуміння значення цих слів наведемо коротеньку довідку із словника-довідника української мови: *смерд* – у Давній Русі – вільний селянин-хлібороб, який входив у селянську общину і сплачував данину князеві; мав зброю і входив до війська [3, 553]. *Холоп (ж. холопка)* – у Київській Русі – підневільна особа, близька за суспільним становищем до раба; пізніше – двірський слуга, кріпак [3, 621].

На позначення лексеми «холоп/и» перекладачі використовують наступне: *Knechte, Hörige; Sklawenpack, niedrige Leute*. А на позначення лексеми «смерд/и» – *Gesindel, Knechte, Bauern; niedrige Leute, Bauerngesindel, Sklaven, Niedriggeborene*.

Вводячи в текст таку кількість ситуативних відповідників, перекладачі мали на меті урізноманітнити у перекладі одні й ті ж реалії оригіналу, щоб усебічно охарактеризувати її, не переобтяжуючи читача одноманітністю.

Прикладом *контекстуального розтлумачення* знову виступатиме топонім *Червона Русь – die Rote Rus (ein historisches Gebiet, ein Teil der Alten Rus, später Galizien genannt)*.

Метод уподібнення, або субституції, який входить до класифікації методів, запропонованої Р.П. Зорівчак, полягає у відтворенні семантико-стилістичних функцій реалії мови-джерела іншомовним аналогом-реалією мови-перекладу. У повісті «Захар Беркут» не виявлено реалій, які були б перекладені методом уподібнення, бо останній взагалі застосовується досить рідко, як зазначає Р. П. Зорівчак, і ми мали змогу в цьому переконатися.

На завершення вважаємо за потрібне звернути увагу на назву в перекладі, нагадаємо, що в С. та О. Кузьмінів вона звучить як «Sachar Berkut», а в М. Борк – «Sturm im Tuchla-Tal». Якщо в першому випадку все зрозуміло, то важко пояснити, чому М. Борк не стала зберігати оригінальної назви твору, а змінила її. Можливо, це було зроблено для більшої передачі змісту твору в назві, аби зацікавити читача.

Висновки. Порівнюючи вищезазначені переклади, ми дійшли висновку, що М. Борк дотримувалася стратегії «одомашнення» перекладу, тобто робила все можливе, аби зробити текст більш прийнятним для німецькомовного читача, використовуючи значну кількість перекладацьких коментарів-пояснень у зносках, тоді як С. та О. Кузьміни дотримувалися стратегії «відчуження» перекладу, намагаючись максимально зберегти національне забарвлення і звучання українських реалій.

Проаналізувавши способи передачі реалій у повісті «Захар Беркут» німецькою мовою, можна зробити висновки щодо композиційної заданості реалій у художній тканині першотвору і місця їх у перекладі. Реалії в творі, в основному, відіграють роль художніх деталей і є його невід'ємними компонентами, що активно функціонують у сюжеті, створюючи тим самим яскравість і образність національної специфіки.

В результаті нашого дослідження, проведеного на матеріалі історичної повісті І. Я. Франка «Захар Беркут» та двох перекладів німецькою мовою, здійснених Маргою Борк та Сабіною й Олександром Кузьміним, було проаналізовано 35 лексичних одиниць на позначення історичних реалій та способи їх відтворення. Перекладачі застосовують прийом транскодування (транскрипції та транслітерації) у 20 випадках (55%), дескриптивної перифрази – 8 (23%), уподібнення – 5 (14%), гіперонімічного перейменування – 3 (8%). В перекладах М. Борк переважає комбінована реномінація (43%), а саме транскрипція разом з дескриптивною перифразою, гіперонімічний переклад (18%), дескриптивна перифраза (14%), а також калькування (10%) і транскрибування (15%). В перекладах С. та О. Кузьмініх найчастіше використовується транскрибування (52% застосовань), не так чітко, але також домінує прийом дескриптивної перифрази (17%), а також контекстуальний переклад (11%), гіперонімічне перейменування (10%) та калькування (10%).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
2. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 2009. – 360 с.
3. Жайворонек В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонек. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад / Р. П. Зорівчак. – Л., 1989. – 216 с.
5. Томахин Г. Д. Реалии-американизмы / Г. Д. Томахин. – М. : Высшая школа, 1988. – 239 с.
6. Федоров А. В. Основы общей теории перевода / А. В. Федоров. – М. : Высшая школа, 1983. – 303 с.
7. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах / І. Я. Франко. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 16. – С. 9–154.
8. Franko I. Sachar Berkut. Aus dem Ukrainischen von Sabine und Alexander Kusmin / I. Franko. – Kiew : Verlag Dnipro, 1982. – 220 S.
9. Franko I. Sturm im Tuchla-Tal ; [Deutsch von Marga Bork] / I. Franko. – Berlin : Verlag Kultur und Fortschritt, 1955. – 224 S.

REFERENCES

1. Vinogradov V. S. Vvedenie v perevodovedenie (obshhie i leksicheskie voprosy) / V. S. Vinogradov. – M. : Izdatel'stvo instituta obshhego srednego obrazovaniya RAO, 2001. – 224 s.
2. Vlahov S. Neperevodimoe v perevode / S. Vlahov, S. Florin. – M. : Mezhdunarodnye otnosheniya, 2009. – 360 s.
3. Zhayvoronok V. V. Znaky ukrayins'koyi etnokul'tury : slovnyk-dovidnyk / V. V. Zhayvoronok. – K. : Dovira, 2006. – 703 s.
4. Zorivchak R. P. Realiya i pereklad / R. P. Zorivchak. – Lviv, 1989. – 216 s.
5. Tomahin G. D. Realii-amerikanizmy / G. D. Tomahin. – M. : Vysshaja shkola, 1988. – 239 s.
6. Fedorov A. V. Osnovy obshhej teorii perevoda / A. V. Fedorov. – M. : Vysshaja shkola, 1983. – 303 s.
7. Franko I. Ya. Zibrannya tvoriv u 50-y tomakh / I. Ya. Franko. – K. : Naukova dumka, 1978. – T. 16. – S. 9–154.
8. Franko I. Sachar Berkut. Aus dem Ukrainischen von Sabine und Alexander Kusmin / I. Franko. – Kiew: Verlag Dnipro, 1982. – 220 S.
9. Franko I. Sturm im Tuchla-Tal ; [Deutsch von Marga Bork] / I. Franko. – Berlin : Verlag Kultur und Fortschritt, 1955. – 224 S.

Статтю подано до редколегії 14.09.2015 р.